

Міністерство транспорту та зв'язку України

**ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ТРАНСПОРТУ**

С.А. ІСАЄНКО

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
У СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

(на прикладі навчальної дисципліни „Англійська мова
(за професійним спрямуванням)”)

Київ
2008

УДК 378:811.111

ББК 81:2

I 23

I 23 Ісаєнко С.А.

Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей (на прикладі навчальної дисципліни „Англійська мова (за професійним спрямуванням”): Методичні рекомендації. – К.: ДЕТУТ, 2009. – 74 с. – Бібліогр.: с. 53-61.

Курс системи вищої освіти України на входження в світовий та європейський освітній простір вимагає застосування у навчально-виховному процесі вищих закладів освіти (як гуманітарного, так і технічного профілю) діяльнісно та особистісно зорієнтованих освітніх технологій, сучасних педагогічних парадигм та дидактичних концепцій, спрямованих на підготовку висококваліфікованих професіоналів та розкриття їх творчого потенціалу. Методичні рекомендації «Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей (на прикладі навчальної дисципліни „Англійська мова (за професійним спрямуванням)”)» мають на меті допомогти науково-педагогічним працівникам вищих закладів освіти у вирішенні завдань формування особистості студентів, реалізувати сучасні вимоги суспільства до якості освітньо-виховного процесу у ВНЗ.

Методичні рекомендації призначаються науково-педагогічним працівникам вищих немовних навчальних закладів, включаючи викладачів іноземних мов, аспірантів, магістрантів та викладачів-початківців вищих закладів освіти інженерно-технічного профілю.

Методичні рекомендації розглянуто та рекомендовано до друку рішенням кафедри УІМ (протокол № 3 від жовтня 2008 року), методичної комісії факультету УЗТ (протокол № 3 від листопада 2008 року).

Автор: С.А. Ісаєнко, ст. викладач кафедри української та іноземних мов Державного економіко-технологічного університету транспорту

Рецензенти: Л.О.Науменко, к.ф.н., доцент кафедри української та іноземних мов Державного економіко-технологічного університету транспорту

В.М.Момот, к.пед.н., доцент кафедри української та іноземних мов Державного економіко-технологічного університету транспорту

О.В.Климова, к.ф.н., старший викладач кафедри іноземних мов Національного університету харчових технологій

І.М.Мельникова, к.пед.н., доцент, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти АПН України

© Ісаєнко С.А.

© ДЕТУТ, 2009

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ВСТУП.....	4
1. Сутність та зміст наукового поняття „професійна культура фахівця”.....	6
2. Професійна культура інженера як модель формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей	13
3. Особливості формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей у вищих закладах освіти.....	22
4. Вивчення іноземної мови – один з чинників формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей.....	31
5. Шляхи використання освітньо-виховного потенціалу навчальної дисципліни „Англійська мова (за професійним спрямуванням)” для формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей.....	36
Контрольні завдання і запитання для повторення.....	50
ПІСЛЯМОВА.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТОК.....	62

ВСТУП

Визнання творчої активності особистості та її здатності до самореалізації духовними орієнтирами в освіті в Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки [45] зумовлює актуальність проблеми формування професійної культури особистості як інтегральної якості сучасного фахівця. Одним з основних засобів формування особистості, опанування якого свідчить про рівень професіоналізму та культури майбутнього фахівця, є володіння кількома мовами. Саме знання мов допомагає студентам познайомитися з досягненнями інших країн в галузі, а також використати ці знання в професійній діяльності та у міжнародному спілкуванні. Вивчення та використання мов сприяє формуванню професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей, є засобом майбутньої висококваліфікованої професійної діяльності та професійного спілкування. Можливості порівняльного аналізу лінгвістичних одиниць у різних мовах дійсно необмежені, тому що межі мовного знака, які концептуалізують одні й ті ж самі поняття, набувають різної форми та змісту у різних мовах світу. Вивчення форм концептуалізації реалій життя має загальне розвиваюче, виховне та світоглядне значення, тому що сприяє появі більш чіткого розуміння поліаспектності різних концептів та й життєвих моделей взагалі. Опанування будь-якої іноземної мови виконує, крім комунікативної, ще й культуротворчу функцію, оскільки вивчення „іншої” культури, розуміння її відмінностей від рідної, разом з вихованням поваги до обох культур сприяє формуванню міжкультурної комунікативної компетенції та толерантності, які визнані світовою спільнотою найкращим шляхом усунення „культурного шоку” [5].

Отже, в процесі формування особистості одне з центральних місць посідає формування професійної культури фахівця як показника самосвідомої творчої особистості, яка прагне активно осмислювати своє буття у світі. Однак результати спостережень за студентами старших курсів та бесіди з випускниками вищих закладів освіти технічного профілю наводять на думку, що лише незначна частина майбутніх фахівців досягає необхідного чи

достатнього рівня розвитку професійної культури (в умовах її спонтанного розвитку) за період навчання у вищому технічному навчальному закладі. Одним із резервів розв'язання суперечності між завданнями вищої освіти в Україні щодо формування особистості сучасного фахівця і реальним рівнем розвитку професійної культури у студентів вищих закладів освіти є цілеспрямований педагогічний вплив на процес формування професійної культури у студентів вищих закладів професійної освіти.

Висвітленню сучасних науково-теоретичних поглядів, які складають основу аналізу проблеми формування особистості майбутнього фахівця, та шляхів практичного розв'язання завдань щодо формування професійної культури у студентів присвячені методичні рекомендації „Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей (на прикладі навчальної дисципліни „Англійська мова (за професійним спрямуванням)”. Названі методичні рекомендації містять вступ, п'ять параграфів, післямову, список використаних науково-літературних джерел, додатки. Методичні рекомендації зацікавлять науково-педагогічних працівників вищих закладів освіти (перш за все, інженерно-технічного профілю), оскільки в перших чотирьох параграфах розглядаються сутність та зміст наукового поняття „професійна культура фахівця”, структура професійної культури інженера, яка виступає еталоном, моделлю формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей; визначаються педагогічні, психологічні та організаційні умови, напрями та передумови ефективного формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей у вищих закладах освіти; доводиться важливість вивчення іноземної мови для формування професійної культури у студентів вищих закладів освіти інженерно-технічних профілю. П'ятий параграф методичних рекомендацій присвячений аналізу та ілюструванню шляхів використання освітньо-виховного потенціалу навчальної дисципліни „Англійська мова (за професійним спрямуванням)” для формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей.

1. Сутність та зміст наукового поняття „професійна культура фахівця”

Досліджуючи традиційне та специфічне у взаємозв'язку освіти і культури, Р.О. Позінкевич наголошує, що „система освіти повинна вийти на якісно нові історичні рубежі” [66, 3–4], і вважає звернення сучасної наукової педагогічної думки до різнобічного аналізу історичних освітніх моделей та їхньої еволюції доказом інтенсивних пошуків „культурно-освітніх” та „культурно-виховних” шляхів виходу сучасної освіти з кризового стану [66, 322]. І.А. Зязюн та Г.М. Сагач стверджують, що на стику століть зародилася „*культуротворча* освіта з її уявленням про гуманістичний тип особистості, яка не тільки споживає культурні цінності, а й примножує їх, особистості як самоцінності і мети, а не засобу суспільного розвитку” [29, 40].

На нашу думку, своєчасною відповіддю на суспільні вимоги до рівня освіти в третьому тисячолітті є утвердження в педагогічній науці культурологічного підходу, який виявляється у тому, що однією з актуальних проблем професійної освіти виступає проблема формування професійної культури фахівця.

Семантичний аналіз дефініції „професійна культура” приводить до необхідності розгляду обох складових термінологічного словосполучення: „професійний” і „культура”. Філософське розуміння терміну „професійний” загалом базується на семантичному значенні терміну „професія”, який традиційно розглядається як „покликання, рід занять чи сфера діяльності, що вимагає довготривалої підготовки та підтвердження кваліфікації” [108, 567], але наразі під цим терміном розуміють майже будь-який рід занять, що оплачується: „рід трудової діяльності, що вимагає певних знань і трудових навичок і є джерелом існування” [80, 556], „діяльність і результат опанування науки, мистецтва або ремесла” [105, 929], „рід занять, ремесло, спеціальність” [102, 509]. В цьому філософському руслі Є.О. Климов визначає професію як „обмежену необхідну для суспільства область здійснення людиною трудових функцій, яка склалася в суспільстві внаслідок розділення праці і дозволяє людині отримати замість докладеної нею праці засоби існування та розвитку”

[44, 22]. Професор Единбурзького університету Девід Карр (David Carr) вважає, що традиційно професію розглядають як „нормативно врегульовану оплачувану діяльність, в якій стандарти правильності професійної діяльності оснований на кваліфікаційних вимогах та оговорюються в контракті” [103, 248].

Загальновідомо, що термін „культура” має латинське походження, і *culturare* [лат.] означає вирощувати, обробляти, доводити до досконалості. Сучасне трактування цього терміна у довідковій літературі вирізняє два його аспекти: перший (розуміння культури в широкому значенні) розглядає культуру як сукупність досягнень людського суспільства у виробництві, суспільному та духовному житті, або ж рівень таких досягнень у певну епоху у якогось певного народу; другий (розуміння культури у вузькому значенні) відносить культуру до сфери розвитку виключно людини, а звідси трактування культури як результату чи рівня „освіченості, вихованості” [73, 187], „результату „культивування” людських знань” [105, 389], „діяльності і результату розвитку людських знань і інтелектуальних здібностей” [102, 185].

Свідченням штучності протиставлення культури духовної і матеріальної є той факт, що Всесвітня конференція з культурної політики, проведена під егідою ЮНЕСКО у 1982 році, прийняла декларацію, в якій культура трактується як *комплекс* характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає в себе не лише різні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій та вірувань [111], що підкреслює нерозривну єдність культури як інтегрального суспільно-історичного явища. Дуже цікавим, на наш погляд, є розуміння культури доктором економічних наук Ю.І. Саєнком, який називає цей суспільно-історичний феномен „динамічною, безперервно ускладнюваною моделлю виживання суспільства, що своїми механізмами адаптації пристосовує суспільство до нових умов” [74, 15].

Наш аналіз довідкової літератури з філософії, політології та соціології дозволяє назвати серед найпоширеніших підходів до розгляду поняття „культура” такі:

- 1) за *ознаками певної історичної епохи* (антична культура, культура стародавнього світу, середньовічна культура, сучасна культура тощо);
- 2) за *етнічно-національними та географічно-регіональними ознаками* (культура Заходу, Сходу, американська культура, слов'янська культура, українська, німецька культура тощо);
- 3) за *сферою людського буття* (матеріальна культура, духовна культура, світська і релігійна культура, світоглядна, національна, громадянська, політична, моральна, художня, фізична, розумова, естетична, музична тощо);
- 4) за *сферою прояву людської діяльності* (виробнича культура, професійна, культура праці, дозвілля, споживання, побуту, обслуговування, спілкування, мови, поведінки, почуттів, мислення);
- 5) за *ознаками соціальних груп та верств населення* (культура колективу, особи, індивіда, класу (селянська, буржуазна культура), суспільства; а також молодіжна, військова, артистична, педагогічна культура тощо).

Проте, не всі наведені вище підходи до аналізу поняття „культура” надають можливість виділити і розглянути „професійну культуру”. Дійсно, за умови їх застосування залишаються без чіткої відповіді ціла низка питань: чи є культура військова (педагогічна, артистична тощо) професійною культурою, якщо їх розглядати з точки зору військового (педагога, артиста); як співвідносяться професійна культура і культура національна (розумова, громадянська, політична тощо); що спільного і відмінного у професійній культурі та культурі праці (виробничій культурі); чи можна розглядати професійну культуру за ознаками певної історичної епохи (і говорити про сучасну професійну культуру та професійну культуру XIX чи XX століття), або, навіть, за етнічно-національними та географічно-регіональними ознаками (порівнюючи, наприклад, професійну культуру інженера-українця та інженера-американця) тощо.

Відповіді на деякі питання знаходимо в „Кратком словаре по социологии”, автори якого – Д.М. Гвішіані, Н.І. Лапіна, Е.М. Коржева, Н.Ф. Наумова [47] – наполягають на необхідності розглядати культуру на двох

рівнях: на рівні суспільства та на рівні особистості, застосовуючи до аналізу культури на цих двох рівнях аксіологічний, діяльнісний та типологічний підходи. Так, моральна, естетична, політична, побутова, *професійна*, гуманітарна, науково-технічна культура (за аксіологічним підходом) є, на думку авторів зазначеного словника, „проявами особистісної системи усвідомлених як цінності самим індивідом і визнаних в суспільстві як цінності якостей розуму, характеру, уяви, пам'яті особистості, отриманих в процесі виховання і освіти” [47, 133]. А от сукупність всіх видів перетворювальної діяльності суспільства і людини та результатів цієї діяльності за діяльнісним підходом вчені відносять до основ культури виробництва, *професійної* культури, культури праці, дозвілля, побуту, обслуговування, спілкування, мови, поведінки, почуттів, мислення [47, 133]. За типологічним підходом, культура на рівні суспільства розглядається Д.М. Гвішіані, Н.І. Лапіною, Е.М. Коржевою, Н.Ф. Наумовою як „цілісний історичний феномен, який утворюється на основі територіальної, етнічної, мовної, політичної, економічної і психологічної спільності, що розвивається в часі і проходить етапи зародження, розквіту і занепаду” [47, 134]. А на рівні особистості – стверджують науковці – культура за цим підходом виступає „культурно-історичним типом, утвореним на основі територіальної, етнічної, мовної, політичної, економічної і психологічної спільності, і засвоюється індивідом” [47, 134]. Очевидним є факт, що застосування аксіологічного, діяльнісного та типологічного підходів дозволяє не „втратити” професійну культуру з переліку проявів культури в цілому і перейти до подальшого її розгляду за зазначеними підходами, що ми вважаємо особливо важливим для нашого дослідження.

Усвідомлюючи, що через складність категорії „культура” будь-яке її визначення не охоплює всіх її сторін, зазначимо, що більшість дослідників цього феномена в своєму науковому аналізі так чи інакше застосовують один чи декілька підходів із розглянутих нами, а найчастіше – типологічний, ціннісний, діяльнісний та особистісний.

На думку Н.Г. Багдасар'ян, І.Є. Чучайкіної, В.А. Бобахо, Л.О. Коростильової, Л.К. Круглової, Е.В. Соколова, загальна культура суспільства виступає передумовою формування базової культури особистості. Базова культура особистості, розгортаючись в умовах певної професійної діяльності і зазнаючи трансформацій через особливості цієї професійної діяльності, зумовлює особливості та відмінності професійної культури представників різних професій. Професійна культура особистості, в свою чергу, проектується і відтворюється в непрофесійних сферах життєдіяльності та спілкування (у сімейно-шлюбній сфері, міжособистісному спілкуванні тощо), позначається на базовій культурі особистості і, врешті решт, на загальній культурі суспільства. Погоджуючись з поглядами цих вчених, зауважимо, що протиставлення базової культури особистості та її професійної культури, яке простежується в їхніх поглядах на спосіб утворення професійної культури особистості, ми вважаємо не точним і виправданим лише для ілюстрації діалектичного зв'язку між загальною культурою суспільства, базовою культурою особистості та її професійною культурою. **Рис. 1** є наочною ілюстрацією цього взаємозв'язку.

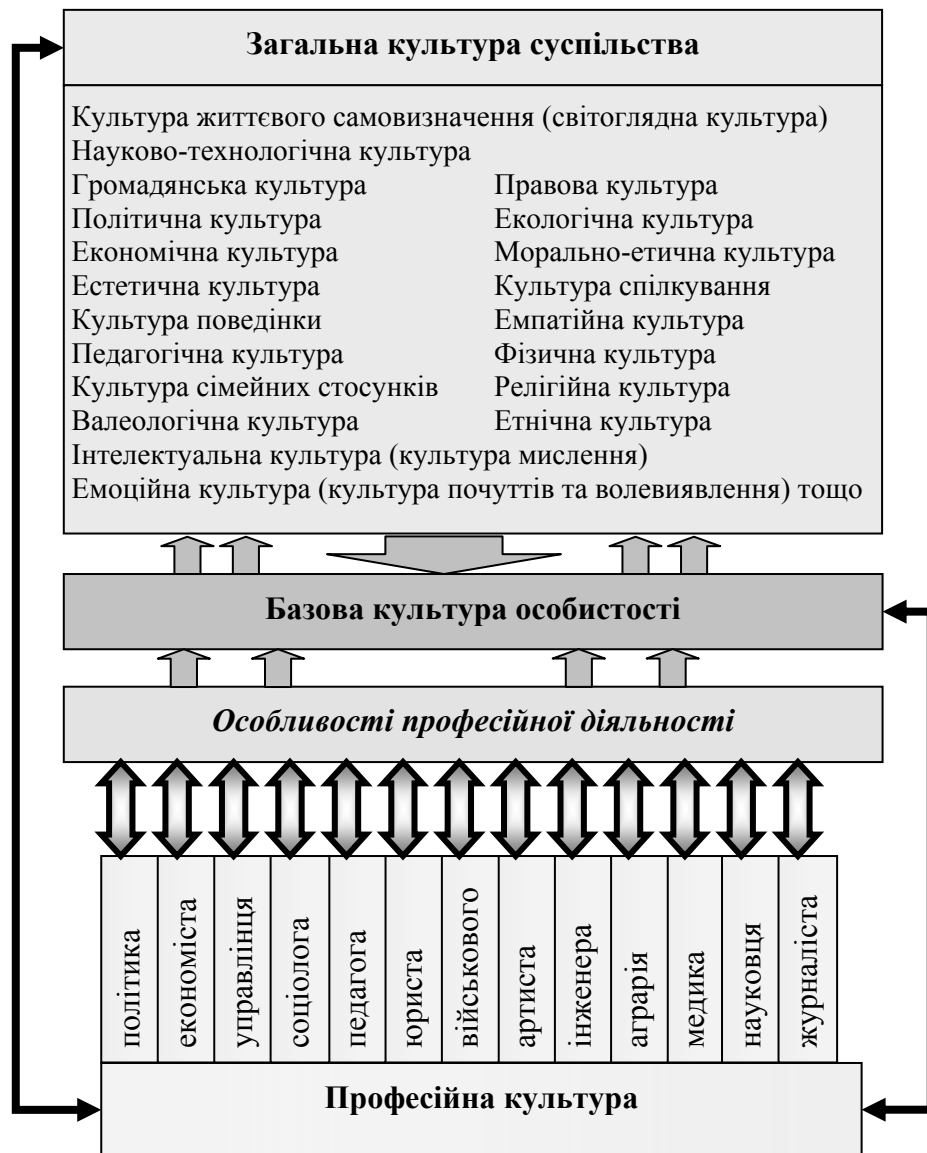

Рис. 1. Взаємозв'язок між загальною, базовою та професійною культурою

К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, С.П. Безносков, Л.С. Виготський, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, О.М. Леонт'єв, В.М. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн, А.Л. Свенцицький, Г.В. Суходольський, Г.П. Щедровицький, аналізуючи взаємозв'язок діяльності та особистості, професії та свідомості, переконливо доводять в своїх дослідженнях, що професійна діяльність має потужніший вплив на формування (утворення та розвиток) особистості порівняно з непрофесійними видами діяльності та призводить до не випадкових, а закономірних розбіжностей у професійних типах особистостей. Так, С.П. Безносков стверджує, що в сучасній психологічній науці зміщується фокус уваги професіоналів з суто соматичної проблематики на психологічну,

називаючи яскравим та безсумнівним підтвердженням цієї думки появу в лексиці та тематиці обговорення філософів, публіцистів, суспільствознавців, соціологів і психологів поняття „технократичне мислення” [6, 115–116]. Особливості колишньої професійної „ролі” сформували, як вважає Є.О. Климов, „особливий – технократичний – тип мислення, який технократи переносять і на іншу сферу своєї діяльності – управління виробництвом і керування людьми” [43, 127]. В.П. Зінченко у статті „Человеческий интеллект и технократическое мышление” переконливо доводить, що технократичне мислення – це своєрідний світогляд, суттєвими рисами якого є пріоритет засобів над ціллю, власної мети над загальнолюдськими інтересами, людиною та її цінностями [28, 96]. Ефективним засобом усунення негативних наслідків впливу професії на особистість фахівця А.Л. Свенцицький вважає „формування гармонійно розвиненої особистості, а не однобокого професіонала” [75, 40]. Ю.Г. Фокін стверджує, що фахівець без високих моральних якостей, без усвідомлення загальнолюдських цінностей є соціально небезпечним [91, 74].

На сторінках зарубіжних наукових видань також активно обговорюються питання підвищення рівня моральності професіонала у повсякденному спілкуванні співробітників у колективі та ставленні до своєї роботи, у процесі прийняття кадрових рішень, у вирішенні етичних дилем тощо. Так, наприклад, стаття Лінди Фан (Fan Linda C.N.), професорки Гонконгського політехнічного університету, „Decision-making models for handling ethical dilemmas” („Моделі прийняття рішень для розв’язання етичних дилем”) [106] хоча й не присвячена проблемі формування професійної культури інженера, є, разом з тим, показником того, що зазначена проблема хвилює наукову спільноту в інших країнах. Вчена стверджує, що робота інженера включає в себе більше, ніж застосування знань інженерної науки, вона обов’язково включає й інженерну етику, яка має на меті встановлення правил поведінки та „покликана спрямовувати інженера у кожному окремому випадку до прийняття етичного (тобто, як законного, так і морально прийняттого для суспільства) рішення” [106, 229]. Постановка питань про етичність інженера, моральність процесу і

результату його праці в сучасному суспільстві, за нашим переконанням, свідчить про надзвичайну актуальність проблеми.

Науково-теоретичний аналіз проблеми формування професійної культури фахівця свідчить, що наразі існує декілька підходів до розгляду цього поняття.

Так, Ю.К. Чернова називає „професійну культуру” „мірою та способом творчої самореалізації фахівця в різних видах професійної діяльності та професійного спілкування, спрямованих на засвоєння, передачу та створення професійних цінностей та нових технологій” [97, 30].

Український дослідник проблеми формування професійної культури працівника міліції та юриста С.С. Сливка розуміє під професійною культурою „певний різновид субкультури, формування й існування якого зумовлене особливостями професійної діяльності” [79, 10].

І.В. Михаліченко в своєму дослідженні професійної культури працівників органів внутрішніх справ [58, 7–8] та Я.О. Черньонков у аналізі професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови [99, 8–9] розглядають професійну культуру фахівця як *складне інтегральне утворення* у цілісній структурі його особистості, *уособлення* і *показник* сформованості різних видів особистісної культури, *сукупність* сенсожиттєвих і світоглядних *цінностей* та *установок*, *умову* і *результат* ефективної професійної діяльності.

Отже, в трактуваннях поняття „професійна культура” в сучасній науковій літературі можна виокремити певні спільні положення та характеристики, яких дотримується переважна більшість дослідників, а саме:

а) професійна культура – це комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних та емоційних рис суспільства, який засвоюється індивідом і відбивається у сфері певної професійної діяльності;

б) професійна культура – це певний ступінь оволодіння групою чи особистістю професійним досвідом людства, прийомами та способами вирішення спеціальних професійних задач;

в) професійна культура – це визнані цінними в суспільстві якості розуму, характеру, уяви, пам’яті особистості, які усвідомлюються самим індивідом як

професійно значимі цінності, входять до його особистісної системи цінностей і набуваються в процесі життя та освіти;

г) професійна культура – це міра та спосіб саморозвитку та самореалізації людини, ступінь досконалості фахівця в сфері професійної діяльності, досягнутий рівень розвитку його особистості в певний період життя;

д) професійна культура – це засіб стримування вузького професіоналізму та професійної деформації особистості.

2. Професійна культура інженера як модель формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей

Базуючись на сучасних науково-теоретичних поглядах вчених щодо сутності поняття „професійна культура фахівця”, розглянемо моделі формування професійної культури інженера, які існують в науково-педагогічній літературі. Необхідність зазначеного вище зумовлюється тим, що саме професійна культура інженера виступає „моделлю” формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей.

С.С. Сливка структурними компонентами професійної культури працівника міліції називає „професійну діяльність, мораль, загальну та професійно-психологічну культуру” [78, 11-12].

І.В. Михаліченко в професійній культурі працівника органів внутрішніх справ виділяє такі „структурні підсистеми – інформаційно-когнітивну, соціо-регулю-ючу, проектноконструюючу, організаційно-технологічну, предметно-організуючу та рефлексно-рефлексуючу” [58, 8].

Складовими професійної культури офіцера-прикордонника Т.Л. Щеголева вважає „професійно-моральну, професійно-технологічну та професійно-психолого-педагогічну складові” [101, 9].

У професійній культурі вчителя Я.О. Черньонков виділяє такі структурні компоненти: професійна спрямованість, професійні знання, вміння, навички, ціннісно-мотиваційний компонент та комунікативна культура [99, 9], а

М.О. Пічкур – когнітивний, емоційний та діяльнісний компоненти [64, 8]. Проте, на наш погляд, всім цим моделям спеціаліста бракує деталізації.

Базуючись на розумінні професійної культури як діалектичного зв'язку усіх елементів особистісної культури індивіда, ми вважаємо за необхідне проаналізувати структуру деяких з цих елементів з метою віднайти в них те спільне, що є притаманним в цілому професійній культурі фахівця.

Так, дослідники політичної культури особистості (В.П. Васильєв, В.О. Щегорцов, О.І Яковлев, В.А. Ознобкін, Л.М. Жиліна, А.О. Єришев, В.А. Ребкало) погоджуються з тим, щоб в її структурі виділяти як окремі компоненти: знання (загальні знання про владу, політику, державу, права і обов'язки та соціально-політичні погляди), переконання (політичні переконання, почуття, орієнтації та установки) та поведінку (політичний досвід, практика, навички, уміння) [8;18;67]. О.В. Внукова, узагальнюючи науковий доробок В.А. Ребкала, І.Я. Вдовичина та І.В. Жадан, виділяє в політичній культурі особистості чотири компоненти: когнітивний (знання, погляди, інтереси, способи мислення, особливості сприймання інформації, комунікативність), емоційно-психологічний (почуття, переживання, орієнтації, настанови, психологічний стан), нормативно-вартісний (оцінки, норми, цілі, цінності, ідеали, переконання) та конативний (типи, форми, стилі, зразки, моделі поведінки, досвід, звичаї, традиції) [12, 84].

О.А. Шаповал, аналізуючи структуру світоглядної культури особистості, виокремлює пізнавальний компонент, основу якого складають знання і методи мислення, оцінно-ціннісний (охоплює цінності особистості) та діяльнісний (активність особистості) компоненти [100, 96].

О.В. Уваркіна структурними компонентами в комунікативній культурі майбутнього спеціаліста називає ціннісний (наявність цілей, мотивів, знань, умінь та засобів ефективного спілкування тощо) та діяльнісний (участь у комунікації, реалізація цінностей, норм і правил) [89, 10].

Дослідники моральної культури особистості (Е.В. Соколов [81], І.І. Черноко-зов [98]) вважають, що структура моральної культури людини

складається з трьох взаємозалежних компонентів: знання основних положень моралі, моральні якості особистості та моральна поведінка. Як бачимо, в усіх дослідженнях першим компонентом будь-якого елементу особистісної культури науковці виділяють знання чи цінності, другим – якості особистості, третім компонентом – поведінку-активність-діяльність.

Урахування зазначених теоретико-методологічних основ дає нам можливість виділити в структурі професійної культури фахівця *аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий* компоненти.

За твердженням І.Ф. Ісаєва, структурні компоненти професійної культури спеціаліста специфічно відбиваються в функціональних компонентах його професійної культури. До функціональних компонентів професійної культури вчений відносить гносеологічний, гуманістичний, комунікативний, освітній, виховний, нормативний, інформаційний компоненти [31, 123]. Відображаючи процесуальність професійної культури фахівця, функціональні компоненти визначають цілі і зміст конкретних елементів професійної культури (наприклад, дослідницької, інтелектуальної, психологічної, моральної, духовної, технологічної, естетичної, політичної, економічної, фізичної, екологічної, правової, управлінської, діагностичної, інноваційної, інформаційної культури фахівця та його культури мислення, культури мовлення, культури спілкування у процесі професійної діяльності тощо) [31, 124–125].

Будуючи модель професійної культури інженера, на нашу думку, слід дотримуватися методологічних передумов, сформульованих І.Ф. Ісаєвим для побудови моделі професійно-педагогічної культури вчителя [31, 120], оскільки наведені нижче передумови є обов'язковими і повинні бути враховані під час побудови моделі професійної культури спеціаліста будь-якого профілю:

- цілісна культурно-історична характеристика професійної реальності виявляється в різних формах свого існування (професійна культура суспільства, організації, професійної школи, родини, окремої особи);

- особливості формування професійної культури фахівця зумовлені індивідуально-творчими, психофізіологічними, віковими характеристиками та індивідуальним досвідом особистості;
- формування професійної культури фахівця починається в системі професійної освіти, яка має інтегративні властивості цілого та продовжується протягом всієї професійної діяльності.

В професійній культурі інженера ми пропонуємо виділити такі функціональні компоненти та зумовлені ними елементи: *гносеологічний* (методологічна, дослідницька, інтелектуальна, психологічна культура), *гуманістичний* (моральна, духовна культура), *нормативний* (правова, управлінська, організа-торська та виконавча культура), *інформаційний* (діагностична, прогностична, інноваційна, моніторингова культура), *комунікативний* (етична, рефлексивна культура, культура поведінки, спілкування, мовлення, культура міжнаціонального спілкування), *освітній* (технологічна, навчально-пізнавальна, дидактична культура) та *виховний* (політична, економічна, екологічна, естетична, фізична культура). У професійній культурі інженера виділені структурні компоненти – *аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий*, які закладені у загальну структуру професійної культури фахівця. Змістом аксіологічного компонента виступає сукупність професійних цінностей: професійно-значимі цілі, мотиви, інтереси, потреби, ідеї, концепції, знання та уміння. Способи та прийоми професійної діяльності складають зміст технологічного компонента професійної культури інженера. Особистісно-творчий компонент професійної культури інженера включає інтеріоризацію, відтворення професійних цінностей в процесі професійної діяльності разом з продукуванням нових професійних цінностей за умови появи нових потреб професійної діяльності. Структурно-функціональні компоненти професійної культури інженера та їхні взаємні зв'язки представлено на рис. 2.

Рис. 2. Структурно-функціональні компоненти професійної культури інженера

На думку Е.Ф. Зеєра, В.А. Воденікова, Н.А. Дороніна, Д.П. Заводчикова [25], Ю.П. Поваренкова [65], Н.Ф. Тализіної, Н.Г. Печенюк, П.Б. Хохловського [86] формування професійної культури фахівця слід розглядати як цілеспрямовану, свідому та специфічну діяльність особистості, зміст якої визначається сукупністю якостей, необхідних для ефективної професійної

діяльності. Тому дослідження сутності і структури професійної культури інженера як еталона формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей потребує, на наш погляд, аналізу особливостей інженерно-технічної діяльності та визначення на підставі такого аналізу якостей особистості сучасного інженера.

І.С. Мангутов, проаналізувавши особливості професійної діяльності інженера, робить висновок, що „інженерно-технічна праця є особливим видом складної, висококваліфікованої праці, спрямованої на створення і перетворення за допомогою інженерних методів і засобів техніки, технологічних, екологічних, організаційних і соціальних систем і процесів шляхом вирішення інженерних завдань” [52, 26]. Соціальна ж спрямованість особистості інженера, на думку науковця, визначається соціальною функцією інженерної діяльності, яка потребує від майбутнього фахівця відпрацювання почуття суспільного обов’язку та відповідальності, високого рівня моральності, свідомого ставлення до праці [52].

С.А. Кугель, О.М. Нікандров переконані, що професійна підготовка майбутніх інженерів передбачає, крім наявності глибоких теоретичних знань, практичних вмінь та навичок за спеціальністю, економічної грамотності, знання з теорії управління та організації виробництва, правових стосунків, методів і технологій інформаційної роботи [50].

Специфічними для особистості інженера, як стверджують К.Є. Зуєв, В.І. Блохін, В.А. Морозов, є здатність до прийняття новаторського рішення і втілення його в життя, передбачення технічних, технологічних наслідків своєї діяльності, здійснення функцій організатора та вихователя [92].

Н.Б. Крилова наголошує, що компетентність фахівця залежить від його практичної підготовленості в галузі конструювання, виробництва та експлуатації [49]. До особистісних якостей, необхідних майбутньому фахівцеві, дослідниця відносить такі: усталені моральні переконання, демократизм у спілкуванні, відкритість, доброзичливість, вміння працювати з людьми,

чуйність, увага та довіра до людей, здатність переконувати та вести їх за собою, моральне здоров'я тощо [49, 12–13].

Ю.Г. Фокін пропонує власне, на нашу думку, дуже цікаве, бачення соціально очікуваних якостей випускника вищого технічного закладу навчання [91]. Науковець вважає, що випускника вищої технічної школи як суб'єкта сучасної культури і активного члена суспільства повинні характеризувати такі якості:

- залученість до досягнень світової і національної культури;
- висока моральність і соціальна активність;
- прагнення до істини як до ідеалу і визнання її пріоритету;
- особиста гідність у поєднанні з терпимістю до позиції інших;
- „слідування” велінням сумління, а не зовнішнім імперативам;
- правова ерудованість і законослухняність;
- активний гуманізм, прагнення соціальної справедливості;
- терпимість до національних і релігійних особливостей інших;
- патріотизм;
- ввічливе ведення полеміки;
- підприємливість, твердість в реалізації рішень;
- обов'язковість [91, 70–71].

На думку В.Ф. Взятишева [9], Б.С. Мітіна, В.Ф. Мануйлова [57], А.В. Непомнящого [60], О.Г. Романовського [72], як спеціаліст, здатний творчо і професійно вирішувати на сучасному науковому і технічному рівні завдання в обраній сфері діяльності і розвивати цю сферу, випускник вищого закладу освіти інженерного профілю водночас повинен мати загальнопрофесійні якості (вміння враховувати екологічні вимоги, орієнтуватися на високі технології і нетрадиційні рішення; професійна ерудованість і активність у засвоєнні нового тощо) і спеціальні професійні якості (дослідницькі, проектувальні, виробничі, експлуатаційні, управлінські, інструкторсько-методичні тощо).

С. Веєрн (Stephen Wearne) в своїй статті „Professional engineers' needs for managerial skills and expertise” („Професійні потреби інженерів у вмінні та

досвіді керування підлеглими”) переконливо доводить, що необхідними професійними якостями інженера слід вважати комунікативні: спеціальні знання з керування підлеглими (managerial skills), стимулювання їхньої діяльності, вміння встановлювати контакти, оскільки інженерна діяльність передбачає управління та організацію роботи інших людей [109; 306].

Баррі Кларк (Barry Clarke), аналізуючи рівень працевлаштування випускників з дипломами інженера, робить висновок, що успішне працевлаштування випускника-інженера („зайнятість” за виразом Б. Кларка) в наш час пов’язане „з індивідуальною здатністю досягати і підтримувати рівень виконання роботи, що означає, що випускники потребують навичок, які забезпечать збереження цієї здатності протягом всього життя” [104, 85]. Високо оцінюючи висновки ICE (Institution of Civil Engineers – Інституції Цивільних Інженерів – I.C.), яка в 1997 році узагальнила результати дискусії з працедавцями стосовно якості підготовки молодих інженерів і визнала сильними сторонами наявної професійної підготовки майбутніх інженерів „технічні навички, логічне мислення, вирішення проблем та доведення справи до кінця” [104, 84], а недостатньо розвиненими – „комунікативні навички, навички роботи в команді, менеджмент, комерційна/фінансова обізнаність, політичні навички, допитливість, латеральне (розгалужене) мислення” [104, 85].

Відсутність в численних наукових публікаціях єдиних поглядів на комплекс якостей, необхідних сучасному фахівцеві, змушує нас проаналізувати додатково вимоги, які висуваються професіограмами до особистості майбутнього інженера. Вимоги до оптантів професії інженера (осіб, що обрали собі за професію інженерну діяльність) з професіограм інженера [71;82], інженера-проектувальника [71;69] та інженера-програміста [69;77]. Ці вимоги та свідоме професійне самовизначення молодій людині складають передумови для успішного формування професійної культури у студентів вищого технічного закладу освіти.

Зіставлення основних вимог до оптантів професії інженера приводить до висновку, що студент вищого технічного закладу освіти, який прагне оволодіти професією інженера, повинен:

1) мати високий рівень розвитку пам'яті, сприйняття, уваги, уяви, емоційно-вольової сфери;

2) мати високий рівень розвитку розумових здібностей (технічні, математичні, комунікативні, вербальні); особливий тип мислення, високий рівень розвитку та гнучкість абстрактно-логічного, аналітичного і наочно-образного мислення;

3) виявляти акуратність, винахідливість, відповідальність, вміння зосередитися, ініціативність, наполегливість, раціональність, самостійність, самоконтроль, спостережливість, старанність, уважність тощо;

4) мати вищий за середній рівень знань з фундаментальних та точних наук: з фізики, вищої математики, креслення, теоретичної механіки, нарисної геометрії, основ інформатики та обчислювальної техніки, іноземної мови;

5) уміти формулювати свою думку, доводити її вірність, відстоювати свої погляди та переконання тощо;

6) бути здатним до міжособистісної взаємодії.

Враховуючи, що цілісний педагогічний процес у вищих закладах освіти є фактично початковим етапом формування професійної культури фахівця, основою, умовою та передумовою його подальшого професійного розвитку та вдосконалення [21, 82–123], вважаємо за необхідне та доцільне розглядати професійну культуру інженера: 1) як модель для формування професійної культури у студентів вищого закладу освіти інженерно-технічного профілю; 2) як мету діяльності суб'єктів вищої освіти з формування професійної культури відповідно до сучасних вимог суспільства і духовних потреб конкретної особистості.

Процес формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей вищих закладів освіти, слід розглядати як процес розвитку особистості студента в умовах навчально-виховної діяльності вищого

закладу освіти та власної діяльності студента, спрямованої на саморозвиток (самоосвіту та самовиховання).

Зазначимо також, що професійна культура у контексті вимог Болонського процесу до особистості сучасного фахівця виступає умовою високого рівня фахової підготовки та успішної самореалізації випускників вищих закладів освіти [107].

3. Особливості формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей у вищих закладах освіти

Як відомо, особливостями в науковій літературі називають суттєві ознаки, які відрізняють певне явище, предмет чи особистість від інших, їм подібних; сукупність цих суттєвих ознак – особливостей – необхідно враховувати у теоретичному аналізі, практичному використанні, а також у доборі методів та прийомів діяльності, спрямованої на подальший розвиток явища, предмета чи особистості, що розглядаються. Особливості формування професійної культури у студентів вищих закладів освіти технічного профілю зумовлені цілою низкою чинників, які діють і виявляють свій вплив як на рівні суспільства, так і на рівні особистості. До особливостей формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей можна віднести такі ознаки, що сприяють або гальмують ефективність цього процесу.

Деякі науковці (К.К. Ангеловська [4], В.І. Горбунов, С.А. Тогузов [16]) констатують наявність об'єктивних протиріч гуманізації інженерної освіти, які уповільнюють на практиці темпи реформування вищої освіти та потребують пошуку ефективних шляхів розв'язання. Одне з таких протиріч, на думку К.К. Ангеловської, витікає з діалектичного взаємозв'язку між ефективністю системи освіти і рівнем розвитку суспільства [4, 4]. Як стверджує К.К. Ангеловська, сприйняття гуманістичних принципів освіти та адекватної їм методології вимагає високої культури суб'єктів освіти.

Аналогічну позицію відстоює академік Н.Г. Багдасар'ян, стверджуючи, що на сучасному етапі розвитку суспільства професіоналізм є необхідною, але

недостатньою умовою формування професійної культури фахівця [51, 29–30]. Н.Г. Багдасар'ян вважає, що особливістю формування професійної культури у студента, яка стримує формування особистості майбутнього фахівця, є недостатня орієнтація навчально-виховної діяльності вищого закладу професійної освіти на актуальні потреби суспільства.

Іншу негативну особливість формування професійної культури фахівця у студентів вищих закладів освіти доктор педагогічних наук, доцент Чуваського державного університету В.І. Горбунов виводить з протиріччя між швидкими темпами приросту знань та обмеженими можливостями їхнього засвоєння індивідом. Для усунення цього протиріччя з практики роботи інженерних вищих закладів освіти вчений вважає за необхідне замінити технократичне мислення гуманістичним та формувати у студентів методологічні знання, положення більш узагальнюючого характеру [15, 127]. В.І. Горбунов підкреслює, що предметні знання засвоюються швидше та при безпосередньому використанні в професійній діяльності дають більший ефект. Тому, щоб методологічні знання мали таку саму ефективність, їх треба отримати „самостійно, витративши більшу кількість розумової енергії, підключивши інтуїцію та багато інших особистісних ресурсів, здатність діяти творчо і самостійно” [15, 128].

Є.П. Челишев до негативних рис педагогічного процесу у вищій школі відносить той факт, що цінність конкретних знань сприймається студентами як дещо вища, ніж цінність розвитку і виховання [96]. Саме це, на думку Є.П. Челишева, детермінує трудність мотивації студентів до участі у навчально-пізнавальній діяльності.

Розглядаючи особливості формування професійної культури у студента як майбутнього фахівця, не можна залишити поза увагою аналіз соціально-психологічних особливостей, зумовлених психофізичними та віковими характеристиками сучасного студентства як невід'ємного суб'єкта процесу творення професійної культури. Аналізу психологічних і психофізичних особливостей студентів присвятили свої праці А.В. Петровський,

В.Т. Лісовський, І.С. Кон, Г.Г. Баранов, Р.Г. Вагапов, М.М. Гаріфулліна, М.Д. Дворяншина, А.П. Кашин, Н.М. Пейсахов, Л.В. Топчій та інші дослідники.

Особливу увагу вивченню психічного і психологічного розвитку студентів, їхніх проявів в умовах індивідуальної і колективної діяльності приділяв Б.Г. Ананьєв [1–3]. Розвиток Б.Г. Ананьєвим психологічної діагностики психофізіо-логічних функцій, станів та властивостей особистості надає сучасним педагогам інформацію про можливості подальшого розвитку особистості і всебічного вивчення діяльності студентів, а також „чинників і умов, які визначають продуктивність і успішність їх діяльності, залежність від розвитку і вплив на розвиток, вплив на структуроутворення людини і залежність від особистості” [3, 26]. На думку Б.Г. Ананьєва „перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв’язку з професіоналізацією, з іншого – виділяють цей вік як центральний період формування характеру та інтелекту” [2, 7].

Ще в 70-х роках ХХ століття Академія Педагогічних Наук СРСР на основі експериментального вивчення психологічних властивостей вікових груп від 18 до 25 років та від 26 до 35 років оприлюднила дані, які свідчать про наявність певних особливостей в розвитку інтелекту, пам’яті, уваги цих вікових груп [61, 57]. Було доведено експериментально, що увага, пам’ять і мислення розвиваються хвилеподібно, і виявлено періоди підйому та періоди спаду в їх розвитку. Так, вік від 18 до 25 років – відносно високий за рівнем розвитку мислення і пам’яті і відносно низький за рівнем розвитку уваги [61, 56–64].

С.С. Вітвицька вважає, що особливість психічного розвитку студентів полягає в тому, що на відміну від періоду навчання в школі, коли навчання і виховання випереджають розвиток, в студентському віці найчастіше розвиток випереджає навчання і виховання [11]. Вчена переконана, що на студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості.

С.І. Ткачов та Н.О. Ткачова зазначають, що існує необхідність доповнити загальну характеристику студентської молоді низкою важливих моментів. Перш за все, це стосується світогляду студентів, загальних уявлень про світ і рівня їхнього свідомого ставлення до світу. Ще однією особливістю студентства С.І. Ткачов та Н.О. Ткачова вважають те, що воно в цілому раніше активно включається до трудової діяльності [87].

Наступна особливість процесу формування професійної культури у студентів детермінована проблемами адаптації першокурсників до нової системи навчання, змінами в режимі праці і відпочинку, формування міжособистісних стосунків у новому колективі. С.І. Селіверстов, аналізуючи труднощі адаптації студентів першого курсу, стверджує, що саме протягом перших курсів складається студентський колектив, формуються навички й уміння раціональної розумової праці, усвідомлюється покликання до обраної професії, дозвілля, побуту, встановлюється система роботи щодо самоосвіти і самовиховання професійно-значущих якостей тощо [76, 69–81].

Підсумовуючи викладені вище погляди вчених на особливості формування особистості студентів, можна виділити низку педагогічних, психологічних та організаційних умов, необхідних для нейтралізації їх негативного впливу на процес формування професійної культури у студентів вищих закладів освіти, а саме:

- 1) утвердження гуманістичних принципів освіти та адекватної їм методології;
- 2) орієнтація навчально-виховної діяльності вищих закладів освіти на актуальні потреби суспільства;
- 3) спрямування студентів на набуття методологічних знань та розвиток здібностей, які виявляють свій вплив і актуальність у віддалений термін;
- 4) врахування мотивації професійного самовизначення та формування мотивацій навчально-пізнавальної та професійної діяльності у студентів;
- 5) врахування соціально-психологічних та психофізичних рис студентів.

Однак, не можна залишити без розгляду педагогічні умови, які сприяють підвищенню ефективності процесу формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей у вищих закладах освіти.

Щоб підвищити ефективність процесу формування професійної культури у студентів, Ю.К. Чернова пропонує вважати принцип єдності навчання і виховання та культурологічний підхід до навчання (з притаманними культурі акцентами не на цілі, а на цінності) вихідними теоретичними положеннями та основними вимогами до проектування цілісного педагогічного процесу та окремих дидактичних систем у вищих закладах освіти [97, 11].

Я.О. Черньонков виділяє такі педагогічні умови формування професійної культури у майбутнього вчителя іноземних мов:

- 1) організація навчально-виховного процесу на засадах педагогічної аксіології;
- 2) гуманізація навчального процесу;
- 3) спрямування на формування у студентів якостей і характеристик професійної культури, комунікативної компетенції, позитивної мотивації до самоосвіти та професійного самовдосконалення;
- 4) вдосконалення програм педагогічної практики, її спрямування на розвиток педагогічних здібностей та професійної майстерності;
- 5) залучення студентів до активної громадської діяльності;
- 6) організація цілісної системи виховних впливів на студента соціокультурного середовища вищого закладу освіти;
- 7) створення належних умов і стимулів самоосвітньої та науково-пошукової діяльності [99, 9–10].

На нашу думку, організація цілеспрямованого педагогічного впливу з метою корекції ставлення студентів до навчально-пізнавальної і майбутньої професійної діяльності є важливою умовою формування їхньої професійної культури. Щоб подолати переконання, мотивацію та ціннісні орієнтації, які не відповідають сучасним поглядам на особистість фахівця, необхідно, щоб студент мав внутрішню потребу до набуття професійної культури фахівця

(професійно значимих якостей, цінностей, способів діяльності і поведінки тощо). Отже, для підвищення ефективності процесу формування професійної культури у студентів необхідно сприяти виробленню у них потреби та інтересів до її інтеріоризації.

Н.М. Пейсахов зазначає, що для підготовки фахівців, здатних приймати оптимальні рішення в нестандартних умовах і легко адаптуватися до умов діяльності, які постійно змінюються, необхідно перебудувати методики навчання, які склалися, на такі, що будуть містити елементи творчості, психологічно переорієнтувати викладачів на формування творчого мислення у студентів та створити умови для рішення триєдиної задачі педагогічного процесу: освіти, виховання і розвитку здібностей студентів. На думку вченого, студенти мають мало часу на оволодіння культурними цінностями, а „за умов систематичного дефіциту часу постає питання про оптимальне навчання, тобто про таку організацію навчального процесу, яка забезпечила б умови для ефективної самоосвіти і самовиховання” [70, 10].

В.В. Тушева розглядає професійну культуру як результат всебічної підготовки, орієнтованої на професійну майстерність. Оскільки всебічність підготовки фахівця є одним з принципів організації навчальної діяльності студентів у вищому закладі освіти, то в межах набуття вузької спеціальності не може йти мова про формування всебічно розвиненої особистості студента. „Отже, підсумовує вчена, – завдання формування професійної культури у студента як майбутнього фахівця вирішує вся сукупність навчальних дисциплін на основі забезпечення умов для поглиблення вмотивованості їхньої навчально-пізнавальної діяльності, оскільки саме ця діяльність є основним видом діяльності студентів” [88 211].

Т.Л. Щеголева з психолого-педагогічних умов формування професійної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників виокремлює такі, стверджуючи, що саме ці психолого-педагогічні умови сприяють активізації процесу формування професійної культури:

1) розвиток пізнавального інтересу, активності та самостійності в навчанні;

2) стимулювання механізмів самовдосконалення;

3) використання культурно-освітнього потенціалу іноземних мов [101, 11-12].

Е.Ф. Зеєр, узагальнюючи власні дослідження та дослідження колективу однодумців (Е.Е. Симанюк, А.М. Павлової, Л.П. Паніної, Е.Г. Сафоновой), в низці наукових праць [23–27] пропонує ввести у освітні стандарти „інтегративні конструкти – базові компетентності, ключові соціально-професійні компетенції та метапрофесійні якості” [26, 45]. Повністю поділяючи погляди зазначених педагогів на компетенції як на інтегральний результат освітнього процесу, вважаємо за необхідне висловити свою думку про те, що компетентнісний підхід ніяк не замінює і не відкидає необхідності формування бази знань у студентів та розвитку їхньої особистості, оскільки формування соціально-професійних компетенцій, яке, безперечно, має діяльнісний характер, стає можливим лише з опорою на певний рівень функціональної грамотності (базової компетентності – за термінологією Е.Ф. Зеєра) студентів та за умови особистісного „зростання” студента, набуття ним метапрофесійних якостей. Проте, ми переконані, що категорії „базові компетентності”, „ключові соціально-професійні компетенції” та „метапрофесійні якості” можна вважати відображенням особливостей процесу утворення професійної культури у студента. Так, на нашу думку, формування базових компетентностей відображає оволодіння студентом аксіологічним компонентом професійної культури фахівця, формування ключових соціально-професійних компетенцій фактично спрямоване на оволодіння технологічним компонентом професійної культури фахівця, а формування та розвиток метапрофесійних якостей складає основу утворення особистісно-творчого компонента професійної культури у студентів вищих закладів освіти.

Здійснений аналіз особливостей процесу формування професійної культури у студентів вищих закладів освіти дає нам можливість зробити висновки, що для формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей у вищих закладах освіти, необхідно врахувати такі фактори:

- 1) **еталон** формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей – професійна культура інженера;
- 2) структурно-функціональні компоненти професійної культури інженера зумовлюють необхідність формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та особистісно-творчого **компонентів професійної культури** у студентів інженерно-технічних спеціальностей;
- 3) структурно-функціональні компоненти професійної культури інженера визначають також **напрями формування** професійної культури у студентів, якими, на нашу думку, є: а) формування професійних цінностей, мотивацій, інтересів, потреб тощо, б) інтеріоризація видів культури, в) оволодіння загальнопрофесійними, вузькопрофесійними (спеціальними) та допоміжними вміннями, г) формування та розвиток професійних якостей, здатності до самооцінки, самоорганізації, саморегуляції, саморозвитку та самореалізації;
- 4) **передумовами** формування професійної культури у студентів ми вважаємо – загальні інтелектуальні здібності та знання, рівень сформованості особистісних якостей і рівень психологічної готовності студентів;
- 5) до педагогічних, психологічних та організаційних **умов формування** професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей ми відносимо такі:
 - утвердження гуманістичних принципів освіти та адекватної їм методології;
 - застосування інноваційних технологій навчання на рівні європейських та світових стандартів;
 - урахування індивідуальних, соціально-психологічних, психофізичних особливостей студентів;
 - поглиблення вмотивованості навчально-пізнавальної діяльності студентів;
 - створення умов для самоосвітньої та науково-пошукової діяльності студентів, набуття ними методологічних знань;
 - використання освітньо-культурного та виховного потенціалу іноземних мов;
 - виділення соціокультурного компонента в змісті навчальних дисциплін;

- вдосконалення навчальних програм, навчально-методичного забезпечення, застосування у навчанні сучасних інформаційних ресурсів;

б) формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей базується на таких *принципах*:

- соціально-особистісної спрямованості та єдності навчання і виховання;
- активності суб'єкта щодо вибору індивідуальної стратегії особистісного розвитку та формування професійної культури;
- системності, послідовності та наступності у навчанні та вихованні;
- міждисциплінарності у навчанні;
- диференціації вимог і завдань;
- розвитку навчально-пізнавальних мотивів у студентів та їх трансформації у професійно значимі;
- культурологічного підходу у навчанні;

7) *результати* формування професійної культури у студентів вимірюються ступенем сформованості професійної мотивації, базових компетентностей, ключових соціально-професійних компетенцій та метапрофесійних якостей.

Рисунок 3 ілюструє розроблену нами педагогічну модель формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей з урахуванням усіх зазначених вище факторів.

